

Een glimp van God

"Het was donker weer, maar er brak ineens een streep zonlicht door de wolken, en die bundel zonlicht bescheen een bosrand achter een weiland. Ik zag dat natuurlijk niet, maar mijn moeder zag het. Kijk, zei moeder, kijk: God praat met de mensen. Toen en daar is mijn geloof begonnen."

NICO TER LINDEN OVER GELOOFSOEVERDRACHT EN OVER DE KUNST VAN HET VERTELLEN

"De NCRV-televisie vroeg mij jaren geleden wekelijks een kwartier zendtijd te vullen, ik mocht zelf een voorstel doen. 'Wat zal ik doen?' vroeg ik aan Cox Habbema. 'Bijbelverhalen vertellen,' zei ze zonder aarzeling. 'Cultuuroverdracht. Ja, jij zal dat wel geloofsoverdracht noemen, maar hoe dan ook: wij verarmen wanneer wij wat eeuw in eeuw uit aan ons is overgedragen niet doorgeven.'"¹

het verhaal doorgeven, enkele accenten

- De een heeft meer geloof in de kelder liggen dan een ander, de een kan meer dan een ander van binnenuit die verhalen vertellen, maar het zou mooi zijn als een ieder van ons zich kan vinden in de volgende stelling: cultuuroverdracht zonder overdracht van het Boek dat die cultuur in hoge mate heeft gevormd, is niet wel denkbaar.
- Huub Oosterhuis heeft eens mooi gezegd wat godskennis is: Nooit heb ik niets met God. Altijd met God in de weer, aanbidde, vragend, tobbe, marchanderend, belazerend, luisterend, vervloekend, gehoorzaamend, kortom: de hoge hemel als een adres voor een scala van gedachten en gevoelens: dankbaarheid, schaamte, schuld, verwondering, vreugde, bitterheid, woede, vrede, noem maar op. En van die bonte schare van gedachten en gevoelens getuigen de gestalten van het geloof die ons zijn voorgegaan, een bijbel vol, een kerkgeschiedenis lang. Nooit hadden zij niets met God. En helemaal achteraan die schare van pelgrims lopen wij, met onze kinderen. Godskennis is niet : veel van God weten. Godskennis is: innig met God verkeren, in goede en in kwade dagen, totdat de dood je echt bij elkaar brengt, van aangezicht tot aangezicht.
- Van Israël mag je de godsnaam niet uitspreken, en eigenlijk mag je ook geen algemene uitspraken over God doen, er wordt slechts in beelden over God gesproken, en geen van die beelden mag je verabsoluteren, want samen cirkelen die beelden rondom een onzegbaar geheim: God als Vader, Rechter, Herder, Minnaar, Wijngaardenier, Schepper, Voleinder, Koning, Moeder, Adelaar. God geeft leven, hij brengt ter dood, hij vergeeft, hij vergeeft niet, hij is razend, hij heeft berouw, hij is mild, hij straft, hij heeft lief, hij openbaart zich, hij verbergt zich. En geen van die godsbeelden mag je verabsoluteren, ze relativeren elkaar, vullen elkaar aan, het zijn allemaal lijntjes en samen vormen die lijntjes het aangezicht van God.
- Wat ons te doen staat is die bijbel verhalen. De teksten hun verhaalkarakter teruggeven. Barnard: 'Wij hebben die verhalen van hun verhaalkarakter ontdaan, heel die sagenkrans samengebald tot een klont abstractie, fijngemalen tot instantopenbaring, aangemaakt met ons spraakwater en dat

¹ Nico Ter Linden op de dag voor de godsdienstleraar secundair onderwijs van het bisdom Brugge. Groehove Torhout 16 februari.

Deze tekst is bedoeld als samenvatting van zijn eerste referaat. We proberen de gedachten van de spreker rond twee hoofdgedachten te centreren. Het tweede referaat was samengesteld uit zijn boeken. Dit leent zich niet tot smenvatten. Boeken lezen ... J. Michielssens

alles opgediend als een preek.' De geloofsoverdracht stagneert en voor een deel is dat een taalkwestie.

- Het verhaal doorgeven is belangrijk opdat mensen zich zouden kunnen herkennen in de bijbelse gestalten. Dit heeft een drievoudige impact (aldus de godsdienstpsycholoog Van der Lans) . (1) De persoon in het verhaal wordt een spiegel voor onze eigen ervaringen. Het verhaal opent de weg naar onze eigen diepte. Uleyn stelt: Samenhangen die we zelf onduidelijk ervaren, gevoelens waarmee we op gespannen voet leven, conflicten die we in ons eigen bestaan meemaken, vage vermoedens en fantasieën die ook in onze eigen ziel huizen, worden benoemd tegen het licht gehouden en onder het vergrootglas gelegd. Vertelling, verkondiging en voering krijgen zo een verhelderende en genezende kracht. (2) Het verhaal brengt mij in verbinding met het verleden, en zo worden de enge grenzen van mijn persoonlijke situatie doorbroken. Het besef dat anderen vóór mij diezelfde gevoelens en verlangens gekend hebben en met dezelfde vragen hebben geworsteld, werkt verruimend en relativierend. (In de eredienst bewerkt dit overstijgen van mijzelf ook een gevoel van saamhorigheid met de andere aanwezigen. In de context van de ritus werken de symbolen gemeenschapsstichtend!) (3) Wanneer ik mij inleef in de personen van het bijbelse verhaal, kan zich ook bij mij de bewustzijnshouding ontplooiën die je zou kunnen duiden met het begrip 'Religieus perspectief'. Kenmerkend voor geloofsverhalen en religieuze mythen is immers dat zij ons vertellen over mensen die in de ban zijn gekomen van een werkelijkheid die zij als eigenlijker en wezenlijker zijn gaan ervaren dan de gewone werkelijkheid. Zo helpen zij ons om het heilige te zien en te ervaren.
- Vrijmoedig en zelfbewust het eigen joods-christelijk geloofsgoed overdragen. Wij overschatten dat geloof niet, wij onderschatten het evenmin. Wij claimen niet dat alleen *ons* geloof alleenzalmakend is, maar voor *ons* is het wel zaligmakend, en daarvan mag je aanstekelijk getuigenis afleggen. *"En ik zei tot mijzelf: vanaf die verre vader Abraham tot mijn eigen vader hebben onze vaders een waarheid overgedragen die in hun lichaam leefde en nu in mij verder leeft; en zal ik deze waarheid dan niet overdragen aan wie uit mij geboren zijn? Zul jij het van mij aannemen, mijn kind? Zul jij het wéér overdragen? Misschien zul jij het willen opgeven. Als dat zo is, laat het dan zijn voor een grotere waarheid. Als die er is."*² Mooi is dat. Eerbiedig en met de bescheidenheid die de ware gelovige past, houdt hij de mogelijkheid open dat er een grotere waarheid is. Niemand heeft immers ooit God gezien.

hoe het verhaal doorgeven, enkele wenken

- Wij moeten die verhalen hun verhaalkarakter teruggeven, er door en door van doordrongen zijn dat ze in verhaaltaal geschreven zijn, in de taal van de mythos, en niet in krantentaal, in de taal van de logos. De bijbelse geschiedenis is gans iets anders dan de vaderlandse geschiedenis, en wie historiserend vertelt vraagt om communicatieproblemen.
- Wanneer schiet een kind uit de eerste naïviteit, de eerste argeloosheid? Vroeger begonnen de kritische vragen over de bijbelse wonderen zo omstreeks het zeventiende, achttiende levensjaar. Wie jongeren van die leeftijd bijbelse verhalen wil vertellen, moet dat uitdrukkelijk niet-historiserend doen, wil je gehoor niet snel afhaken. Maar later onderzoek wijst uit dat de kritische leeftijd steeds vroeger komt te liggen, kennelijk heeft het natuurwetenschappelijk denken ons steeds eerder in zijn greep en moet onze *sens du mystère* op steeds jongere leeftijd wijken. Dat betekent dat wij bij het vertellen van de bijbelse verhalen eigenlijk al van meet af aan het verhaalkarakter van die verhalen moeten beklemtonen.
- Hoe geef je die verhalen hun verhaalkarakter terug? Je moet ze inkaderen, dat ten eerste. Wanneer ik zeg: Er was eens... dan heb ik daarmee al aangegeven dat ik geen geschiedenisles ga geven maar dat we de wereld van de sprookjes betreden. Voorlezen in een andere hoek van de klas

² Franse Rabbijn Edmond Fleg die in een brief aan zijn kleinzoon verantwoording aflegt van zijn geloof

schept uit zichzelf al een kader. Dat is verhaaltjestijd en plaats, maar het kan geen kwaad ook daar nog even aan te geven dat wij een ander taalspel gaan spelen. Het maakt nogal een verschil of je begint met 'In den beginne schiep God de hemel en de aarde' of dat je begint met: 'Hoe zou alles toch begonnen zijn? Liever zeggen: waar is het God om begonnen? Niemand weet dat natuurlijk precies, maar er zijn mensen geweest die veel over die vragen hebben nagedacht en die van hun antwoord een verhaal hebben gemaakt. Het lijkt wel een lied, hoor maar ...

- Wie bijbelverhalen vertelt, moet tweetalig zijn, de verteller moet vertrouwd zijn met de taal van de mythe en hij moet in de taal van de logos *over* die verhalen kunnen spreken. Wie beide talen niet goed kent staat tegenover de leerling die vragen stelt omtrent de bijbel in de positie van: 'Het is zoiets als 'ik versta wel Frans maar ik spreek het niet'. Thuis zijn en thuiskomen in taal van denken en taal van geloof. Schooltaal en verhaaltaal. Logos en mythos.
- In de geloofsopvoeding gaat het om waarheid proeven en opnemen. Vermeende waarheid loslaten. Welnu: vind je die waarheid, dan moet je oude geloof wijken, je moet altijd de hoogste waarheid volgen. Maar wat je niet moet doen is een hoge waarheid inruilen voor een mindere, een lagere, een plattere. Mooie geloofsopvoeding is dus aanstekelijk vertellen waar je zelf door het geloof van de vaders (en de moeders, zeg ik er maar even bij) geraakt bent, het kind oproepend alles te onderzoeken en het goede, het beste, te behouden. Hoog opgeven van het mij allerheiligst geloof maar niet verabsoluterend. Zich verre houden van indoctrinatie maar zich tevens verre houden van verwaarlozing.
- De geloofsoverdracht dient zowel op cognitief als op affectief niveau te geschieden, en de meeste van deze is de affectieve overdracht. Stel je zelf de vraag: 'Wie heeft in mij het geloof gewekt, wie heeft in mij dat zaad gezaaid? Anders gezegd: Wie heeft u leren schakelen van platland naar boven, wie heeft u hier beneden besef voor een Boven bijgebracht? Een ogenblik van heilige huiver. Natuurlijk, geloofsoverdracht is óók een zaak van cognitief niveau, je moet er iets van *weten*, maar meer nog is het een zaak van affectief niveau, je moet er iets bij *voelen*.
- Zes tips voor het vertellen:
 - (1) Eigenlijk kun je alleen maar een verhaal vertellen waar je zelf iets mee hebt. Als er geen vuur is, kan er geen vonk overspringen. Als er hier (tussen hoofd en ingewanden) niets gebeurt, gebeurt er hiert (tussen de verteller en zijn gehoor) ook niets, dat is een oude wet. Een verstandig mens vertelt dan ook geen mop die hijzelf niet leuk vindt, want dan valt die grap zéker. Laat nooit een leesrooster je dwingen een verhaal te vertellen waar je zelf niet koud of warm van wordt.
 - (2) In de klas moet je, voor je het verhaal vertelt, er wel de juiste sfeer voor scheppen, net als thuis bij een feestelijke maaltijd of wanneer je gaat vrijen, want je doet niet zomaar wat, je betreedt heilige grond, je gaat van gewone taal over op geloofstaal, van logos naar mythos. Ik zou willen pleiten voor een kort ritueel om die overgang te markeren (een hoek, een stoel, een kaars, een muziekje ...).
 - (3) De verteller moet met die beelden vertrouwd zijn, en daarom is een goede uitleg en het daar grondig kennis van nemen een vereiste. Ik bedoel niet dat de verteller het verhaal moet 'begrijpen', poëzie is geen krantenproza, er staat meer dan er staat en dan jij kunt vertellen. Maar je moet je er steeds van bewust zijn dat wijsheid van eeuwen in deze verhalen ligt opgetast en dat oefening en verbeeldingskracht ons kunnen helpen de geheimen ervan een beetje te doorgronden.
 - (4) Het mooiste is natuurlijk wanneer een verteller zich het verhaal zo eigen heeft gemaakt dat hij/zij het uit zijn/haar hoofd kan vertellen. Maar hoe dan ook: ga er voor zitten, neem de tijd, verhalen vertellen is theater maken en geen theatermiddel schuwen: herhalingen, pauzes, stemverheffingen, versnellingen, vertragingen, niet bang zijn voor emoties, niet voor je eigen emoties en niet voor die van je gehoor. Laat ze maar huiveren en lachen en schateren en huilen en stil zijn, het hoort er allemaal bij.

- (5) Ook buitenbijbelse verhalen kunnen zeer wel de geloofsoverdracht dienen. Ook na het afsluiten van de canon heeft God in mensen gewerkt en hebben mensen daarvan verteld. Eigenlijk zou u allemaal een verzameling van verhalen moeten aanleggen, en van gedichten, daar kunt u dan voortdurend uit putten. Dan heb je in veel situaties een treffende illustratie. Warme woorden en warme beelden. Verhalen die te denken geven.
- (6) Bijbelse *beelden en symbolen* bieden ook fascinerende stof, je kunt er kris kras de bijbel mee door, en je kunt ze met ik weet niet hoeveel prenten illustreren: Ik som er willekeurig wat op: duif, ezel, lam, paard, vis, stier, draak, engel, beker, goud, wierook en myrrhe, boom, bruiloft, koning, water, wijn, berg, licht, een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven, sabbat, rein en onrein.

Tot slot

Moge de liefde, de heilige huiver waarmee de verhalen ooit zijn bedacht, verteld en doorverteld, het kunstenaarschap waarmee ze werden bewerkt en opgeschreven en herschreven, het monnikengeduld waarmee het kostbare document werd overgeschreven, de zorg waarmee het eeuwenlang werd doorgegeven en het vakmanschap waarmee het werd vertaald, doorklinken in ons vertellen.